

РОЛЬ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Після здобуття незалежності Україна намагається збудувати правове демократичне суспільство, утвердити в державі ринкові відносини, інтегруватись у європейський ринок та міжнародну спільноту. Водночас різке заперечення і руйнування десятиліттями налаштованої тоталітарної системи господарювання призвело до її розвалу і стану гострої економічної кризи. Поряд з іншими проблемами стан справ у сучасній економіці України з усією очевидністю висвітлив неспроможність тривалий час декларованої «нової радянської людини» жити і працювати в нових умовах. Відсутність належної внутрішньої мотивації моральної поведінки людей, знань і досвіду життя в громадянському суспільстві призвели до стану, коли корупція та економічна злочинність стали масовими в житті держави, а невміння господарювати в умовах ринку спричинили зубожіння більшості населення України. Все це змушує серйозно замислитись над реформуванням професійної підготовки кадрів до роботи в нових суспільно-економічних умовах.

У рамках реформування сучасної освіти, в тому числі професійної, в Україні спостерігаються намагання використовувати та адаптувати досвід інших держав та зарубіжні концепції, зокрема теорію людського капіталу лауреата Нобелівської премії Теодора Шульца. Концепція людського капіталу розглядається зараз як важливий і актуальний етап розвитку соціології освіти і досить широко застосовується для реформування освіти в США та деяких інших країнах. Основною ідеєю концепції людського капіталу є те, що усі форми соціальної взаємодії є обміном певними видами людської діяльності та її результатами. Найважливішим принципом такого обміну, що зумовлює ту чи іншу поведінку людей, є прагнення до одержання максимального прибутку при мінімальних витратах. Освіта є особливою і найважливішою формою згаданого вище обміну, в якій відбувається обертання фінансового капіталу на людський, тобто фінансові витрати на освіту перетворюються в такі результати розвитку інтелекту та культури людини, які є певною винагородою і прибутком як для самої людини, так і всього суспільства. Причому цей прибуток не тільки перевер-

шує витрати на нього, а є більшим, ніж у всіх інших формах ринкового обміну. Тим самим, фінансування освіти є найвигоднішим вкладенням капіталу, адже освіта і наука є ключовими чинниками економічного зростання будь-якої держави (1,233). Для прикладу: кожен долар, вкладений у США в освіту повертається сімома доларами, а кожен долар, вкладений в освіту Японії, повертається у цій країні десятима доларами (2,7).

І все ж теорія людського капіталу робить наголос на пріоритеті економічного інтересу щодо духовних і моральних цінностей, розглядаючи останні в основному лише як засіб одержання найвищого економічного прибутку. Ця теорія не спирається та ті сучасні філософські і педагогічні дослідження, в яких здійснюється аналіз суперечливого співвідношення індивідуальних і громадських інтересів, економічних і духовних цінностей, розробляються методологічні підходи щодо кращого розв'язання даних суперечностей (1,233).

Вітчизняна та зарубіжна практика свідчить про негативні наслідки, які випливають з нехтування духовно-моральною сферою в процесі виховання.

Так, наприклад, тривала недооцінка духовно-моральних цінностей в освіті США в 60-80 роках призвела до того, що, починаючи з кінця 60-х років тут спостерігається різкий ріст порушень моральних норм і збільшення числа таких аморальних дій, як вбивства, зловживання та торгівля наркотиками, сексуальне розбещення дітей, згвалтування. Порушення соціальних норм в Америці поширилось останнім часом на верстви населення, які впродовж багатьох років були уособленням честі: духовенство, банкірів, суддів, учителів та професорсько-викладацький склад, співробітників Білого Дому. 76% респондентів національного опитування, проведеного в США, заявили, що держава знаходиться у стані морального і духовного падіння (3,6-7). Наприкінці 80-х на початку 90-х років а американському суспільстві появились тенденції до повернення моральних цінностей в державні школи, а формування високоморальної особистості почало ставати важливим і бажаним завданням школи (4,57).

Таким чином, здійснюючи реформування освіти, Україна повинна використовувати досвід інших держав і дбати про формування духовно-моральних цінностей своїх громадян, адже перехід до ринкової економіки в нашій державі висвітлив багато проблем, більшість з яких у великій мірі пов'язані з нестачею моральних за-

сад. Пріоритет в економічному житті України часто належить жорсткій конкуренції та особистому збагаченню, а не співробітництву, а бізнес у нашій державі набув нецивілізованих і спотворених форм. Однією з причин такої ситуації, на думку ряду філософів та педагогів є, те, що реформування України здійснюється окремо від виховання на моральних принципах (1,197; 5,3). Глобальний моральний занепад на теренах колишнього Радянського Союзу, в тому числі і в Україні, відзначають і зарубіжні вчені. Так, американський аналітик Хайдт зауважує, що вибух злочинності, корупції і мафіозної діяльності в посткомуністичних республіках є свідченням моральної кризи найбільших масштабів і, незважаючи на те, що половина населення тут живе в бідності, моральні проблеми тут є набагато гостріші, ніж економічні (6,24).

Важливе значення в процесі становлення і розвитку людського капіталу в Україні має введення молоді у систему моральних цінностей демократичного суспільства, засвоєння нею понять прав, свобод та обов'язків вільної людини, ідей рівності громадян та верховенства законів і самовідповідальності. Мова йде про перехід від класової до демократичної інтерпретації всіх цих понять і категорій. Природа громадянського суспільства передбачає своє трактування ідеї рівності людей. Громадянське суспільство заперечує «розподільчу рівність» соціалістичного суспільства, що веде до розвитку в людині споживацьких прагнень. Вважається загальновизнаним, що «урівнювання» людей у сфері розподілу і споживання призводить до занепаду суспільства, втрати ним продуктивності і життєздатності. Громадянське суспільство визнає і з повагою трактує рівність можливостей. Як людина зуміє працювати, які таланти зможе винести на ринок, такою буде заробітна платня і володіння всіма благами. Така демократія вигідна сильним і працьовитим. Допомога слабким у громадянському суспільстві здійснюється як акт милосердя з боку громадськості і держави.

Людина громадянського суспільства самовідповідальна і про все повинна турбуватись сама. Почуття самовідповідальності веде до розвитку в характері людини рис підприємливості, ініціативності, спонукає до творчості. І коли такі риси стають характерними для більшості людей, то суспільство має шанс досягнути господарського успіху і добробуту. Воно стає життєздатним (7, 97-98).

Моральні цінності сприяють утвердженню у міжлюдських стосунках гуманних начал: доброти, справедливості, толерантності,

щирості, сумлінності, взаємоповаги, власної гідності, відповідальності, принциповості. Моральні цінності виявляються також в активній протидії, непримиренному ставленні людини до фальші, цинізму, лицемірства, підлабузництва, лінощів, неробства та пов'язаного з цим паразитичного існування.

Одним із найбільш важливих проявів моральності людини є її ставлення до праці, усвідомлення працелюбності як найвищої моральної цінності. Той, хто збагнув цю істину, не лише ставиться до праці, як до засобу забезпечення матеріального достатку, а й усвідомлює благотворний її вплив на людину, на розвиток її здібностей, волі і характеру. Обов'язок трудитися лежить в основі елементарних моральних норм і стосується кожної людини, незалежно від її віку.

Головний духовний і моральний компонент праці як цінності зосереджений у тих взаєминах, які складаються у процесі праці між її учасниками. Доброзичливі, людські стосунки між тими, хто працює разом, є невичерпним джерелом духовного збагачення особистості. Усвідомлення творчої праці як однієї з найважливіших моральних цінностей допомагає людині реалізувати себе, збагнути свої можливості, відчути свою потрібність близьким і незнайомим людям, Батьківщині.

Праця ж, мотиви якої не пов'язані з усвідомленням її суспільної значущості, її духовного сенсу, спонукає волю до холодного розрахунку, провокує до низьких намірів та вчинків. Праця, яка розуміється людиною лише як засіб здобування матеріальних благ, спричиняє появу в людині егоїзму, цинізму, прагнення до наживи, намагання досягти успіху в праці будь-якою ціною. Всяка праця, котра не одухотворена моральним, гуманістичним змістом, може стати вправним, соціально небезпечним інструментом, яким його носій здатний заподіяти багато зла самому собі, іншим людям, суспільству (8,23).

Таким чином, реформування української освіти передбачає використання для цієї мети позитивного досвіду інших держав. Застосування зарубіжних концепцій, зокрема теорії людського капіталу, без сумніву, може збагатити українську систему виховання і сприяти формуванню громадян демократичного суспільства. Але це можливо, якщо особливий акцент буде робитись на духовно-моральній сфері людини і вихованні на моральних цінностях громадянського суспільства.

1. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник. – К.: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – С. 233.
2. Погрібний А. Освіта в Україні: час демократизації, час реформ // А.Погрібний, А.Алексюк, О.Вишневський та ін. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. – К.: Школяр. – 1997. – С.7.
3. Heslep, R.D. (1995). Moral education for Americans. Westport: Praeger Publishers, 6-7.
4. Lickona, T. (1995). The return of character education. In J.W. Noll (Ed.), Taking sides: Clashing views on controversial educational issues (pp. 50-56). Guilford, Connecticut: The Dushkin Publishing Group.
5. Стельмахович М., Гуменюк В., Дробноход М. та ін. Утверджуємо ідеологію патріотизму і державотворення // Освіта. – 1998. – № 31-32. – С.3.
6. Heydt, B. von. der (1995, October). Corruption in Russia: No democracy without morality. The Officer, 23-29.
7. Вишневський О. Концепція демократизації українського виховання // А.Погрібний, А.Алексюк, О.Вишневський та ін. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. – К.: Школяр. – 1997. – С.97-98.
8. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О.А.Сухомлинської, ред.П.І.Ігнатенка, Р.П.Скульського, упор.О.П.Павліченка. – К., 1997. – С.23.